

نقش معلم در تربیت فرهنگی و اجتماعی دانش آموزان

زهرا فرجی^۱، فرشته کاظمی و ش^۲

۱- دانشجوی کارشناسی پیوسته رشته علوم تربیتی گرایش آموزش ابتدایی دانشگاه فرهنگیان استان آذربایجان غربی (پردیس علامه طباطبایی)
Zahra.farajiii2000@gmail.com

۲- دانشجوی کارشناسی پیوسته رشته علوم تربیتی گرایش آموزش ابتدایی دانشگاه فرهنگیان استان آذربایجان غربی (پردیس علامه طباطبایی)
kfreshhteh96@gmail.com

چکیده

فرهنگ پذیری و جامعه پذیری از مهمترین اهداف حوزه تعلیم و تربیت است و باعث شکل گیری هویت اجتماعی افراد می شود. نقش معلمان در تربیت فرهنگی اجتماعی افراد را نمی توان نادیده گرفت. هدف از مطالعه حاضر، بررسی نقش معلمان در تربیت فرهنگی اجتماعی دانش آموزان است، بر حسب این هدف پرسشهای مطرح عبارتند از: ۱. لزوم تربیت فرهنگی اجتماعی دانش آموزان چیست؟ ۲. با چه روش هایی می توان به اهداف مد نظر رسید؟ ۳. معلمان برای تحقق این اهداف باید چه ویژگی هایی داشته باشند؟ ۴. چه موانعی بر سر راه تربیت قرار دارد؟ ۵. تربیت اجتماعی از دیدگاه اسلام چه اهمیتی دارد؟ اطلاعات با روش کتابخانه ای گردآوری شده است. نتایج به دست آمده از این مقاله نشانگر آن است که یکی از عوامل پیشرفت جوامع، تربیت فرهنگی و اجتماعی دانش آموزان است که معلمان در این زمینه نقش کلیدی ایفا میکنند. آموزش ارزش های فرهنگی و اخلاق اجتماعی به دانش آموزان دو مقوله بسیار مهمی است که باید در امر تعلیم و تربیت توسط معلمان به آنها پرداخته شود.

واژه های کلیدی: تربیت اجتماعی، تعلیم و تربیت، معلم، دانش آموزان

۱- مقدمه

در سالهای اخیر به تربیت دانش آموزان توسط معلمان توجه بسیاری شده است تا جامعه تحول عمیق و با چالش هایی که پیش روی آدمی هست بصورت سازنده روبرو شود. امروزه همه ی انسانها متوجه شده اند که تحول در آموزش و پرورش زمینه ای هست برای برطرف کردن چالش های علمی، فرهنگی، اجتماعی، صنعتی، اقتصادی و اخلاقی و در آخر دستیابی به توسعه پایدار [۱]. تلاش برای عملی کردن فوق برنامه و تربیت فرهنگی و اجتماعی دانش آموزان همه ی اینها مجموعه ای از تجربه ها و فرصت هایی هست برای غنی سازی و تعمیق یادگیری و کمک کردن به دانش آموزان در رشد و پرورش توانایی ها و قابلیت های خاص و آماده کردن آنان برای ایفای تکالیف و مسئولیت های شهروندی پیش بینی و اجرا می شوند. آموزش و پرورش در هر جامعه یکی از نهاد هایی هست که تأثیر زیادی در متوازن و متعادل کردن جنبه های مختلف وجودی انسان توجه داشته و زمینه ها و وسایل لازم برای رشد همه جانبه ی دانش آموزان فراهم می کند. رشد اجتماعی کودک مانند سایر جنبه های رشدی کودک به تدریج گسترده می شود و معمولاً همه ی فعالیت ها و تلاش های کودک تحت تاثیر اطرافیان قرار می گیرد. تربیت اجتماعی انسان رکن اصلی توسعه پایدار هر کشوری هست و باید برای افزایش کیفیت آموزش سعی و تلاش کرد. [۲] همچنین فرهنگ پذیری همواره از جمله اصلی ترین کارکرد های نهاد تعلیم و تربیت هست. و چه در قدیم ترین نظام های تعلیم و تربیت و چه در جدید ترین هدف این بوده که نسل جدید میراث فرهنگی و ارزش های آن را درونی ساخته و با معیارهای آن فرهنگ هماهنگ کند. به دنبال این هدف هست که دو واژه ی «فرهنگ پذیری» و «جامعه پذیری» شکل گرفته است. دو واژه ای که از نظر معنایی ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر دارند [۳]. در این مقاله به بررسی مفهوم معلم، مفهوم فرهنگ، معلم و فرهنگ، اهداف تربیت اجتماعی، نقش معلم در تربیت اجتماعی و فرهنگی، مفهوم تربیت، اهمیت تربیت اجتماعی از دیدگاه اسلام، روش های تربیت اجتماعی، موانع تربیت اجتماعی و ویژگی معلمان در رابطه با تربیت فرهنگی اجتماعی دانش آموزان پرداخته میشود.

۲- مفهوم و تعریف معلم

معلم در فرهنگ معین، تعلیم دهنده و آموزنده، معنی شده است و در فرهنگ عمید، تعلیم دهنده، آموزاننده و آموزگار و در لغت نامه دهخدا نیز آموزنده، آموزاننده، تعلیم دهنده، آموزگار و شیخ معنی شده است. امروزه در نظام های آموزشی و پرورشی جهانی معلم به معنی خاص به کسی اطلاق می شود که واجد ویژگی ها و صلاحیت های مشخص بوده و حرفه و شغل او تعلیم است. [۴]

در فرایند آموزش و پرورش (تعلیم و تربیت) معلم چهره شاخصی است که می کوشد مهارت ها و دانش های خود را به صورتی هدف مند به فراگیران برساند و در آن ها تغییر رفتاری ایجاد نماید. دکتر علی اکبر سیف معلم را کسی می داند که: با یک یا چند دانش آموز به رفتار تعاملی می پردازد و هدفش این است که در دانش آموز تغییری ایجاد نماید. این تغییر چه شناختی باشد، چه نگرشی و حرکتی (مهارتی) از سوی معلم یک تغییر هدف مند است. [۵]

آیت الله مظاهری در این باره می فرماید:

در جامعه انسانی، اساسی ترین کار، تعلیم و تربیت است و کسی که این رسالت را به دوش می کشد معلم است. معلمی به هر گونه تلاشی که برای هدایت، تکامل و آموزش انسان صورت می گیرد، اطلاق می شود. از همین روست که پیامبران، معلم بشر خوانده می شوند. هم چنین پدر و مادر و دیگر اعضای خانواده نسبت به کوچک ترها نقش معلم را دارند. ولی در نام گذاری گروه های مختلفی که وظیفه تعلیم و تربیت را بر عهده گرفته اند، در اصطلاح تنها به یک طبقه «معلم» می گویند؛ یعنی همان کسانی که رسالت آموزش و پرورش فرزندان ما را از دوره کودکی و ابتدایی تا دوره جوانی و آموزش عالی بر عهده می گیرند. [۶]

۱-۲- مفهوم فرهنگ

عموماً فرهنگ یک جامعه یعنی راه های زندگی آن جامعه . فرهنگ به معنای آداب خوب نیز استعمال شده است. فرهنگ از نظر یک جامعه شناس شامل کلیه رفتارهایی است که در زندگی اجتماعی آموخته شده و از طرق گوناگون بین نسل های مختلف یا افراد یک نسل انتقال پیدا کرده است. [۷] حضرت امام خمینی (ره) پیرامون فرهنگ فرمودند: «اگر فرهنگ درست شود ، یک مملکت اصلاح می شود.» [۸] فرهنگ مجموعه پیچیده ای هست که شامل، معتقدات ، هنر ها ، صنایع ، فنون ، اخلاق، قوانین، سنن و بالاخره تمام عادات و رفتار و ضوابطی که فرد به عنوان عضو جامعه خود فرا می گیرد. [۹] تعریفی که علامه جعفری (رحمه الله علیه) به عنوان وجه مشترک تمام تعاریف از مهم ترین دایره المعارف های دنیا عنوان نموده است چنین می باشد: «فرهنگ عبارت است از کیفیت یا شیوه بایسته یا شایسته برای آن دسته از فعالیت های حیات مادی و معنوی انسان ها که مستند به طرز تعقل سلیم و احساسات تصعید شده آنان در حیات معقول تکاملی باشد.» در بیان و اندیشه نایب بر حقیقت مقام معظم رهبری (مدظله العالی) با تعابیری همچون: «فرهنگ روح در کالبد هر جامعه است» ، (فرهنگ ستون فقرات حیاط یک ملت و هویت یک ملت است) ، (فرهنگ بستر زندگی انسان است) ، «فرهنگ مثل هواست» ، (همه راه ها واقعا به فرهنگ ختم می شود) «قوم یک ملت به فرهنگ است» ، «فرهنگ یک ملت ، منشأ عمده تحولات آن ملت است.» [۴]

۱-۲-۲- معلم و فرهنگ

تعلیم و تربیت یعنی آماده کردن فرد برای زندگی در اجتماع معین و آشنا ساختن وی به آداب و رسوم و عقاید و افکار خاص است . کتابخوانی و غنی ساختن فرهنگ برای دانش آموزان الزامی است. منظور از فرهنگ، طرز زندگی معمول یا میراث اجتماعی مردم است و محصول هرگونه تجربه های انسانی است که در پرتو آن ، گروهی از مردم به راه و رسم زندگی خود ادامه می دهند. یکی از وظیفه های هر معلمی انتقال بخشی از ویژگی های فرهنگ ملت خود ، به نسل جوان جامعه است که مورد تایید اکثر مردم قرار گرفته باشد . و اینکه معلم از مرز های فرهنگ کشور محافظت می کند .

یکی از وظایف مدرسه آشنا کردن شاگردان با فرهنگ جامعه است. بنابراین برای اینکه معلم بهتر ریشه و اساس هدف های تربیتی را درک کند و با وضع صحیح تری شاگردان را به امور فرهنگی آشنا کند، باید مطالعاتی عمیق و اساسی درباره ی فرهنگ جامعه داشته باشد. در هر جامعه منبع قدرت و منشا افکار و عقاید، اموری خاص می باشند. در جامعه ای علم و منطق هادی و راهنمای افراد در رفتار و عقاید و افکار آنهاست ، در جامعه دیگر آداب و رسوم و سنتهای گذشته حاکم بر اعمال و افکار می باشند؛ در یک اجتماع عقاید دینی به طور مؤثر نفوذ دارند و در آشنا باشد تا بهتر بتواند وظیفه تربیتی خود را انجام بدهد. [۷] و همچنین تغییر و توسعه وسایل ارتباطی برای دستگاه تربیتی با معلم، اموری را مطرح می کند. و وسایل ارتباطی مثل مجله ، روزنامه، فیلم، کتاب، تلویزیون و رادیو روی عادات، تمایلات، افکار و عقاید افراد تأثیر می گذارند؛ معلمان باید در برابر تأثیرات این عوامل در برنامه تربیتی نکاتی را در نظر بگیرند. که هر کدام از این وسایل ممکن است اثر بد یا خوب روی فرد بگذارد ، ضمناً استفاده از این وسایل آمادگی خاصی را لازم دارد؛ و در دنیای امروز بیشترین وسایل جنبه تبلیغاتی پیدا کرده است. بنابراین باید شاگردان مدارس را از لحاظ طرز تفکر انتقادی چنان مجهز نمود که بتوانند در برابر این گونه وسایل و تأثیر آنها مقاومت کنند و در استفاده از آنها مناسب ترین را انتخاب کنند. [۷]

۲-۱-۳- مفهوم تربیت

این واژه در لغت نامه دهخدا به معنی آموختن، آگاهانیدن، کسی را چیزی آموختن، آموزانیدن و... آمده است، همچنین در فرهنگ عمید، تربیت پروردن، پروراندن، پرورش دادن معنی شده است.

میتوان بر اساس دیدگاه اسلامی تعریف ذیل را از تربیت ارائه نمود:

«تربیت عبارت است از فرایند تعاملی زمینه ساز تکوین و تعالی پیوسته هیت متربیان، به صورتی یک پارچه و مبتنی بر نظام معیار اسلامی، به منظور هدایت ایشان در مسیرآماده شدن جهت تحقق آگاهانه و اختیاری مراتب حیات طیبه در همه ابعاد». [۱۰]

بعثت پیامبران، نزول کتابهای آسمانی و تشریح شرایع و تکالیف، همه در راستای تربیت انسان و هدایت او به صراط مستقیم عبودیت و نیل به هدف والای خلقت، یعنی معرفت خداوند متعال و تخلق به فضائل انسانی و دوری جستن از رذائل و خوی حیوانی است؛ چنانکه آیات و روایات متعددی بر این حقیقت تأکید دارند و اصولاً فلسفه تشکیل حکومت دینی و نصب کارگزاران شایسته و صالح در رأس امور، تشریح فرائض همچون امر به معروف و نهی از منکر و اهتمام دین به تعلیم و تعلم، همان تربیت انسان به تربیت الهی و نیل او به قله بلند معرفت و عبودیت است. (سایت دانشنامه اسلامی) از منظر شهید مطهری، تربیت عبارت است از پرورش دادن؛ یعنی استعدادهای درونی‌ای را که بالقوه در یک شیء موجود است، به فعلیت درآوردن و ایجاد تعادل و هماهنگی میان آنها تا از این راه متربی به حد اعلای کمال (خود) برسد [۱۲]

در سند تحول بنیادین، اهداف تربیت اجتماعی که معلم باید دانش آموزان را در رسیدن به آنها یاری کند، به شرح زیر است:

_بازشناسی، حفظ و اصلاح آداب، رسوم، هنجارها و ارزش‌های جامعه در پرتو نظام معیار اسلامی.

آداب و رسوم و ارزش‌های جامعه در واقع ان باورهایی هستند که در جامعه و در میان مردم پذیرفته شده اند، و در سبک زندگی آنها تأثیر گذار است. این باورها میتواند خوب یا بد، مطلوب یا نامطلوب باشد.

_درک مناسب موقعیت اجتماعی و سیاسی خود و جامعه و مواجهه خردمندانه با تحولات اجتماعی و سیاسی بر اساس نظام معیار اسلامی، به منظور ساختن آینده ای روشن و تأثیرگذاری بر آینده خود و جامعه در سطح ملی و جهانی؛ توسعه آزادی و مرتبه وجودی خویش و دیگران در پرتو درک و اصلاح موقعیت اجتماعی خود و دیگران (اعضای خانواده، خویشاوندان، دوستان، همسایگان، همکاران و همشهریان و هموطنان و...)، برقراری رابطه سازنده و مناسب با ایشان بر اساس نظام معیار اسلامی و کسب صفاتی جمعی نظیر احسان، مهرورزی، انصاف، خیرخواهی، بردباری، وفاق، همدلی و مسالمت جویی.

_آمادگی جهت تشکیل خانواده و حفظ و تداوم آن به مثابه مهم ترین نهاد تحقق بخش جامعه صالح براساس ارزشهای نظام معیار اسلامی.

از مجموع روایات‌ها در می‌یابیم که هدف از تشکیل خانواده عبارت است از:

۱. سازندگی اخلاقی و روحی

۲. سازندگی تربیتی بر پایه تعالیم اسلام

۳. سازندگی اجتماعی [۱۳]

تعامل شایسته با نهاد دولت و سایر نهادهای مدنی و سیاسی و کسب شایستگی هایی نظیر رعایت قانون، مسئولیت پذیری، مشارکت اجتماعی و سیاسی و پاسداشت ارزش های اجتماعی در جهت شکل گیری جامعه صالح و پیشرفت مداوم آن بر اساس نظام معیار اسلامی.

بازشناسی فرهنگ و تمدن اسلامی، همراه با توجه به نیاز های حال و آینده جامعه و تالش جهت تحقق امت واحد اسلامی بر اساس نظام معیار اسلامی.

تمام ان چیزهایی که از دیگران می آموزیم و در جامعه رواج پیدا کرده است، میتوان فرهنگ نامید. فرهنگ اکتسابی است و با آموزش از نسلی به نسل دیگر منتقل میشود. معلمان به عنوان یک عنصر آموزش و پرورش در انتقال فرهنگ نقش مهمی را ایفا میکنند.

- تلاش برای ارتقای ابعاد مشترک (انسانی، اسلامی، ایرانی) هویت خویش به طور یک پارچه و براساس نظام معیار اسلامی.

هویت یا من کیستم در دوران رشد انسان در جامعه شکل می گیرد و کاملاً اجتماعی است.

مشارکت جمعی مؤثر در حیات اجتماعی و سیاسی با رعایت اصول حق طلبی، حفظ کرامت و عزت، ظلم ستیزی، عدالت خواهی، کسب و حفظ استقلال همه جانبه، مراعات حقوق و آزادی های مشروع دیگران، پیشرفت مردم سالاری دینی، بسط عدالت اجتماعی، حفظ وحدت و تفاهم ملی، تعامل میان فرهنگی و تفاهم بین المللی بر اساس نظام معیار اسلامی. [۱۰]

۲-۱-۵- اهمیت تربیت اجتماعی از دیدگاه اسلام

پیدایش آمادگی و مهارت های مطلوب برای بهره مندی از یک زندگی سالم انسانی، اعم از آمادگی بدنی، ذهنی عاطفی و اجتماعی در همه مسلمانان ایمان به اصول دین و عمل به دستور های دینی به منظور تأمین سعادت دنیا و آخرت است. اسلام عموم مسلمانان جهان را یک جامعه و یک امت می داند. هر یک از مسلمانان فردی از جامعه بزرگ اسلام، بلکه به منزله عضوی از پیکر اسلام محسوب می شود. در قرآن می فرماید: «این امت یگانه شما است و من پروردگار شما هستم پس مرا بپرستید.» اسلام رهبانیت و فرار از اجتماع را محکوم کرده و به زندگی در اجتماع اهتمام فراوان داشته است و اصولاً اجتماع مسلمانان را همانند تن واحدی قلمداد کرده هرگاه عضوی به درد آید سایر اعضا به کمک و یاری آن عضو می شتابند، عبادات اجتماعی را ارزش فراوان تری قائل شده است مانند نماز جماعت و نماز جمعه و حج را اهمیت بیشتری داده است. از رسول اکرم در اصول کافی چنین نقل شده است: «آنان که در فکر سایر مسلمانان نباشند اصولاً مسلمان واقعی نخواهند بود.» [۱۴]

از جمله وظایف آموزش و پرورش، تربیت اجتماعی متربیبان می باشد و مربیان باید به تربیت اجتماعی اهمیت دهند و آن را از جمله وظایف مهم خود به حساب آورند تا از این طریق فرد و اجتماع با وحدت و هماهنگی خاصی در راه تحقق بخشیدن به اهداف الهی گام بردارند. اسلام بسیاری از اعمال و قوانین دینی را به صورتی دسته جمعی ارائه می نماید و اموری مانند نماز جماعت، حج و جهاد، خود نشان دهنده ی اهمیت اجتماع در تربیت می باشد و از طرفی لزوم تربیت اجتماعی انسان را روشن می نماید. [۱۵] علامه طباطبایی (ره) می نویسد: «اسلام با صراحت پایه بنای دعوت خود را بر اجتماع گذاشته و در هیچ یک از شئون خود امر اجتماع را به اهمال واگذار نکرده است.»

۲-۱-۶- نقش معلم در تربیت اجتماعی و فرهنگی

مهم ترین وسیله رسیدن جامعه به غایات و هدف های آموزش و پرورش، معلم دانا و تواناست . با توجه به این امر است که اهمیت کار و نقش معلم و تأثیر عمیق آن در عزت ، ذلت ، پیشرفت و انحطاط جامعه روشن می شود. در حقیقت تربیت نسل آینده هر جامعه به دست معلمان آن جامعه است. امام خمینی (ره) می فرمایند: «نقش معلم در جامعه، نقش انبیاست. انبیا هم معلم بشر هستند، نقش بسیار حساس و مهمی است و مسئولیت بسیار زیادی دارد. نقش مهم ، همان نقش تربیت است که (اخرج من الظلمات الی النور) است. خدای تبارک و تعالی این سمت را به خودش نسبت می دهد که خدای تبارک و تعالی ، ولی مومنین است و آنها را از ظلمات اخراج می کند به سوی نور.»

۱-زمینه سازی جهت تفکر و اندیشه ورزی (کاوشی و پژوهشی) و انگیزشی ۲- زمینه سازی جهت تعامل و هم اندیشی ۳- زمینه سازی جهت انجام فعالیت های عملی ۴- زمینه سازی جهت مفهوم سازی و ارتباط با چهار عرصه ۵- زمینه سازی جهت خلاقیت و تولید دانش ۶- زمینه سازی جهت خود ارزیابی، سنجی و به کارگیری انواع روش های متنوع کیفی در فرایند تدریس ۷- جمع بندی و توضیحات تکمیلی ۸- توجه به تفاوت های فردی، مقایسه هر فرد با خودش ، هدایت انواع مهارت اجتماعی و فرهنگی، کار آفرینی، خود مدیریتی و... [۱۶] معلم در قالب فرآیند اجتماعی کردن دانش آموزان، به توسعه و پیشرفت فرهنگی و سیاسی جامعه کمک می کند . معلم با روح و جان دانش آموز سر و کار دارد.

۲-۱-۷- ویژگی معلمان در رابطه با تربیت فرهنگی اجتماعی دانش آموزان

مربی در صورتی در امر تربیت موفق عمل خواهد کرد که قبلاً آموزش های لازم را در این خصوص دیده باشد، به طور کلی مربی برای تنظیم فعالیت های تربیتی اجتماعی دانش آموزان به اطلاعات و مهارت های زیر نیاز دارد:

__ دانش و توانایی برقراری ارتباط خوب و صحیح با کودکان، والدین و کارکنان مدرسه

__ شناخت ویژگی های رشد طبیعی کودکان و نوجوانان _شناخت کامل برنامه درسی و تشخیص جنبه های ضعف آن که باید به وسیله فعالیت های فوق برنامه جبران و ترمیم شوند

__ آشنایی با فعالیت های تربیتی و اجتماعی سودمند برای انتخاب نوع فعالیت های فوق برنامه

__ آشنایی با روش های علمی اجرای فعالیت ها در ارتباط با ویژگی های سنی، استعداد ها، نیازها و رغبت های دانش آموزان یک دوره تحصیلی باکلاس

__ آشنایی با روش های درست ارزشیابی از فعالیت های فوق برنامه

__ آشنایی با چگونگی برانگیختن دانش آموزان به شرکت در فعالیت های فوق برنامه

__ آشنایی با چگونگی ترغیب اولیای دانش آموزان و نهادهای اجتماعی به همکاری در انجام فعالیت های مورد نظر

__ آشنایی با وسایل و امکانات لازم برای انجام دادن فعالیت های فوق برنامه، تهیه و کاربرد صحیح آنها _شناخت زمان مناسب و چگونگی انجام دادن فعالیت های تربیتی و اجتماعی

– آشنایی با مسائل گروهی و چگونگی تشکیل گروه ها

– توجه به تفاوت های فردی دانش آموزان در انتخاب و ارائه فعالیت ها

– داشتن طرح و برنامه های تربیتی مناسب با زمان، مکان، ویژگی های دانش آموزان و نوع فعالیت ها

– نظارت و ارزشیابی مستمر از فعالیت های در حال اجرا

در پایان با توجه به تاکید یونسکو و چهار ستون یادگیری معلم و مربی باید فعالیت های تربیتی اجتماعی فراگیران خود را بر پایه یادگیری برای دانستن، یادگیری برای زیستن، یادگیری برای انجام دادن، یادگیری برای باهم زیستن را دائماً مدنظر داشته و آن ها را عملیاتی و اجرایی نمایند. [۱۵]

۲-۱-۸- روش های تربیت اجتماعی

تربیت اجتماعی نیز مانند جلوه های دیگر تربیت دارای اصول و مبانی است که اگر خلاف آنها رفتار شود آثار نامطلوبی به دنبال خواهد داشت. رسیدن به اهداف تربیت اجتماعی زمانی ممکن است که تربیت اجتماعی به روش های مناسب و به شیوه هایی صحیح صورت پذیرد.

برای استنباط و یافتن روشهای درست و مناسب برای تربیت اجتماعی کودک قابلیت بهره گیری از منابع مختلفی وجود دارد که به تحقیق می توان گفت منابع اسلامی در زمره بهترین انتخاب ها قرار دارد زیرا به اعتقاد ما این منابع از طریق چشمه لایزال وحی نشأت گرفته بدون حدیث در آموزه های آن به جنبه ها ضرورت ها و نیازهای زندگی انسان پرداخته شده است از سوی دیگر بزرگان اسلام پیشتر از بسیاری از متفکران و اندیشمندان با نگاهی ظریف، دقیق و عمیق، کودک و اهمیت دوران کودکی را مورد توجه خویش قرار داده اند به عنوان مثال رسول اکرم ص می فرمایند رحمت خداوند بر پدری که در راه نیکی و نیکوکاری به فرزند خود کمک کند و چون کودکی رفیق دوران کودکی وی باشد و او را عالم و مودب بار می آورد. [۱۷]

در ادامه ما به بررسی این روش ها می پردازیم؛

۲-۱-۸-۱- روش الگویی

یکی از روش های تربیتی روش الگویی است که از آن با عناوین الگوسازی، اسوه سازی، آرایه اسوه ها، قدوه ها، اسوه پذیری و الگو گیری یاد می شود. [۱۸]

انسان بر اساس فطرت خود عاشق کمال است و از نقص بیزار و همین عشق کمال و انزجار از نقص آدمی را به الگو طلبی و الگوپذیری می کشاند بنابراین روش الگویی روش مطلوب فطرت آدمی در تربیت است و از موثرترین روش ها شمرده می شود. در این روش انسان نمونه ای عینی را مطلوب خویش می گیرد و به شبیه سازی دست می زند و تلاش می کند در همه امور خود را همانند الگوی مطلوب خویش سازد و گام در جای گام او نهد و شبیه او شود البته هر چه نمونه ارائه شده از کمال بیشتر و جاذبه فراگیر تری بهره مند باشد روش الگویی روشی مطلوب تر و از کارایی بیشتر برخوردار خواهد بود بنابراین بهترین الگو نمونه ای است تمام و کمال و انسانی کامل به الگوهای دیگر نیز باید آدمی را به این سمت هدایت نمایند. [۱۹] تنها انسان های کامل در طول تاریخ بشریت فرستادگان الهی هستند که دارای مقام عصمت و طهارت اند و فارغ از هرگونه خطا و معصیت هستند. قرآن نیز پیامبر ص و ائمه اطهار ع را الگوی تمام و کمال انسانها معرفی میکند؛

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ وَ مَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ (ممتحنه آیه ۶)

(آری) برای شما در زندگی آنها اسوه حسنه (و سرمشق نیکویی) بود، برای کسانی که امید به خدا و روز قیامت دارند؛ و هر کس سرپیچی کند به خویشتن ضرر زده است، زیرا خداوند بی نیاز و شایسته ستایش است!

۱-۱-۸-۱-۲- مزایای الگویی:

- ۱- اثر تقلید در تعلیم و تربیت به مراتب بیشتر از پند و اندرز دادن است. زیرا خود به خود انجام می گیرد و نیازی به تذکر ندارد.
- ۲- راه رسیدن به موفقیت را آسان می سازد. زیرا فرد با پیروی از الگو در می یابد که رسیدن به هدف، همچنان که برای الگو میسر شده است، برای او نیز ممکن خواهد شد.
- ۳- بازگرداندن ویژگی ها را به همراه دارد. زیرا والدین و دیگر الگوها با رفتار مثبت خود می توانند ویژگی هایی مانند صداقت، وفای به عهد، حق جویی و ... را در کودک زنده کرده یا با رفتارهای نادرست خود، آنها را از میان ببرند.
- ۴- کاربرد روش الگویی برای سنین پیش از دبستان کارساز تر است. انسان در تمام عمر کم و بیش از دیگران تقلید می کند اما در سنین بین ۱ تا ۶ سالگی بیشتر از این فریضه برخوردار است که اگر در سنین بالاتر با معرفت و آگاهی همراه شود، الگوپذیری به صورت انتخابی خواهد بود.
- ۵- آموزش را سرعت می بخشد. آموزش سریع مسائل و انتقال مفاهیم از طریق معرفی مصداق ها راه طولانی آموزش را کوتاه و قابل فهم می نماید

۶- پایدارترین و در عین حال خوشایندترین یادگیری ها، یادگیری غیر مستقیم با مشاهده ای است. در این نوع یادگیری، یادگیرنده مطابق تمایلات و انگیزه های خود، آگاهانه و بدون هر گونه جبر و فشار روانی، همه حواس خود را متوجه رفتار مورد نظر می کند و با نوعی احساس خوشایندی و به دور از دشواری بر دانسته ها و تجارب خویش می افزاید. اگر اولیا و مربیان بتوانند بسیاری از رفتارهای مطلوب را به طور غیر مستقیم و یا ضمنی، از طریق بهره گیری از وجود الگوهای رفتاری، در کودکان و نوجوانان پدید آورند، بسیار ارزشمند و موثر خواهد بود.

۷- در یادگیری ضمنی یا مشاهده ای به جهت آن که یادگیرنده آگاهانه و داوطلبانه به موضوع یا رفتار خاصی دقت می کند، از نگرش مثبت و انگیزه قوی و غنی برخوردار است، کمتر دچار فشار ذهنی و خستگی شده و از دامنه توجه گسترده تری بهره می برد؛ در حالی که در آموزش های مستقیم همیشه چنین نیست و ممکن است یادگیرنده یا دانش آموز نسبت به موضوع یادگیری، رغبت و انگیزه ای از خود نشان ندهد و زودتر خسته شود. [۱۷]

کودک از زمانی که به دنیا می آید والدینشان اولین افرادی هستند که در اطراف خود می بیند و با آنها ارتباط برقرار می کند شواهد قابل ملاحظه ای نشان می دهند که کودکان با مشاهده بزرگترها به الگو گیری و تقلید از رفتارهای آنها مبادرت می ورزد [۲۰]

اولین الگوهای کودکان، والدین آنها هستند. و این امر تقلید کودکان از والدین خود در اوایل کودکی، امری اختیاری نیست بلکه کودک به طور طبیعی و فطری از پدر و مادر خود تقلید میکند.

۲-۱-۸-۲- روش عبرت آموزی

عبرت حالتی است که در اثر برخورد با امور ظاهری و مشهود برای انسان پدید می آید و به معرفتی باطنی و غیر مشروط منتهی می شود به این حالت اگرچه روش نمی گویند ولی با توجه به عوامل ایجاد کننده آن جنبه روشی پیدا میکند گاهی خود فرد با خواندن جریانات تاریخی یا دیدن طبیعت و آثار به جا مانده از گذشتگان به این حالت می رسد که در این صورت عبرت یک روش خود تربیتی می شود که می توان آن را روش عبرت گیری را عبرت پذیری نامید زیرا خود فرد زمینه را برای تاثیر پذیری فراهم کرده است گاهی دیگران زمینه ها و مقدمات به وجود آمدن چنین حالتی را برای فرد فراهم می کند برای مثال مربی تربیتی با قصد عبرت آموزی شاگردان خود را به دیدن برج و باروها، کاخ های سلطنتی آرامگاهها و زیارتگاه ها می برد که در این صورت یک روش دیگر تربیتی است و میتوان آنرا روش عبرت دهی یا عبرت آموزی نام نهاد در این روش کار مربی نشان دادن آیات و نشانه هاست به این فراگیرنده است که باید از میان پدیده ها که آیات الهی هستند عبور کرده و به اعماق آنها دست یابد زیرا آیات موضوعی هستند که همواره به چیزی فراتر از ظاهر خود دلالت دارند در این روش کشف این رمز ها به عهده خود فراگیرنده است [۲۱]

۲-۱-۸-۲-۱- مزایای عبرت آموزی

- ۱_عبرت موجب آگاهی و بصیرت در انسان می شود
- ۲_عبرت باعث بهره گیری از تجارب دیگران می شود و این امکان را به انسان می دهد که از تجارب مثبت دیگران سود ببرد و از تکرار تجربیات منفی به اشتباهات دیگران بپرهیزد و به نوعی عامل بازدارنده از خطاست
- ۳_این روش در قالب ها و برای سنین مختلف قابلیت کاربرد دارد به عنوان مثال برای کودکان در قالب قصه گردش و مشاهده طبیعت و.. می تواند به کار رود [۱۷]

عبرت شناسی، گستره زیادی دارد: گذشت زمان، سرگذشت اقوام پیشین و ظهور و افول قدرت ها و دولت ها، برای همگان عبرت است. سپری شدن عمر و جوانی و فرا رسیدن فصل پیری، موعظه و پند دارد. گرفتارانی که به نجات می رسند و شاهد «فرج بعد از شدت» می گردند، مایه پند و الهام دیگرانند. مرگ و میر انسان ها نیز عبرت آموز است. حوادث طبیعی و تحولات اجتماعی، سیل ها، زلزله ها، طوفان ها، تصادفات، آتش سوزی ها، قحطی ها و کمبودها، هر کدام به نحوی برای بشر مایه عبرت است و بسیاری مسائل دیگر وجود دارد که اگر پیام و پند دریافت شود، می تواند چراغی فرا راه انسان باشد و جلوی خطرها و آسیب ها را بگیرد [۲۲]

۲-۱-۸-۲-۳- روش تشویق و تنبیه

تشویق در لغت به معنای به شوق آوردن و راغب ساختن است و تنبیه به معنای بیدار کردن آگاه کردن هوشیار ساختن و ادب کردن [۲۳]
مربی با استفاده از تشویق و تنبیه میتواند مرتبی را برای انجام کارهای پسندیده ترغیب و از انجام کارهای ناپسند دور کند، و درواقع هدف ان تلاش برای رساندن به کمال مرتبی است.

برای تشویق و تنبیه مصادیق مختلفی وجود دارد که در ادامه به آنها میپردازیم:

- ۱_ توجه عاطفی (نگاه محبت آمیز، لبخند و یا هر گونه احساس تایید در برابر کار نیک)

۲_ تشویق زبانی

۳_ پاداش دادن به نیکوکار و محروم نمودن بدکاران از آن

۴_ جریمه و مجازات جبرانی

۵_ توبیخ و تنبیه بدنی [۱۷]

نکته ای که باید به آن توجه کرد این است که تشویق صرفاً دادن جایزه نیست بلکه حتی لبخند، جملات محبت آمیز، مهربانی کردن و... را نیز شامل میشود، هم چنین تنبیه میتواند شامل نگاه دلگی، روی برگرداندن، بی توجهی به متربی و محروم کردن وی و ... باشد.

نکته لازم به تذکر این است که در نوع و شیوه تشویق باید سن و درک کودک را مورد توجه قرار داد و تشویق را به موازات نوع عمل و درک او تغییر داد. [۲۴]

با استفاده از مصادیق گفته شده میتوان به این نتیجه رسید که تشویق و تنبیه برای همه افراد در همه سنین کاربرد دارند.

۲-۱-۸-۲-۴-مزایای تشویق:

۱، تشویق پاسخی است به نیاز طبیعی و روانی کودک.

۲، تشویق موجب تقویت روحی فرزندان می شود و نیروی تازه ای به آنان می بخشد تا بتوانند با اعتماد به نفس و پشت گرمی بیشتر، به کارهایی که از آنها خواسته می شود، بپردازند.

۳. تشویق موجب رشد استعدادهای درونی کودکان میشود و به سوی شکوفایی سوق می دهد و زمینه های یاس و ناامیدی و بدبینی را در آنها از بین می برد. شخصی که تشویق می شود از کار و زحمت خود احساس رضایت می کند و همین رضایت خاطر است که جلو خستگی و بی میلی او را می گیرد.

۴. کودک در پرتو تشویق می آموزد که مشکلات و سختی ها را بر خود هموار سازد تا هدف مطلوب خود را دنبال کند و تداوم تشویق به تداوم فعالیت های رشد دهنده کودک می انجامد.

۵. تشویق کودکان توسط پدر و مادر و اطرافیان و مربیان باعث می شود که کودکان با نظری خوب و خوش بینانه به آنها بنگرند و آنها را دوست و همدم و یار صمیمی خود بدانند و این خود پیامدهای بسیاری در بردارد.

۶. گاه یک تشویق به جا و حکیمانه و ساده ممکن است مسیر زندگی کودکی را عوض کند و او را از بدی و انحرافات نجات بخشد [۱۷]

۲-۱-۸-۲-۵-معایب تشویق بی جا و بیش از حد:

۱. امام علی (ع) می فرماید: «ستایش بی اندازه از شخص تکبر را در او پدید می آورد.»

۲. موجب وابستگی کودک به عوامل کنترل بیرون از خود می شود.

۳. تشویق بدون دقت ممکن است برای کودک به صورت رشوه درآید و اعمال کودک به پاداش وابسته شود و کودک پرتوقع و طلبکار پرورش یابد و در همه جا انتظار پاداش عملی یا معنوی داشته باشد، از همه کس طلبکار شود، ولی خودش احساس مسؤولیت نکند. گاهی حتی در برابر انجام وظایف قانونی یا اجتماعی یا شرعی خود نیز توقع پاداش خواهد داشت.

۴. تشویق بیش از حد در دراز مدت مانع پیشرفت خود به خودی کودک می شود.

۵. تکیه بر تشویق بیرونی بدون همسویی با تقویت های درونی کودک، مانع تحول طبیعی او می شود

۲-۱-۸-۲-۶-مزایای تنبیه:

تنبیه به عنوان مانع در برابر کارهای ناپسند و فقط در زمان نتیجه نگرفتن از سایر روش ها استفاده میشود.

معایب تنبیه بی جا و بیش از حد:

در صورتی که تنبیه به جا و به اندازه نباشد باعث می شود که کودک؛

۱. کارها و واقعیت ها را از پدر و مادر پنهان کند. ۲. به دروغ گویی کشیده شود. ۳. خشن، شرور و بدبین شود.

۴. دشمن پدر یا مادر شود و به انجام کارهای خطرناکی اقدام کند.

۵. کینه توز و انتقام جو شود.

۶. از خانه فرار کرده، به انواع آلودگیها پناه برد. به ویژه، در مواردی که کتک بی جا یا زیاد و غیر عادلانه باشد و کودک علت تنبیه بدنی را نداند، خیلی زود منحرف می شود و تحمل نمی کند [۱۷]

۲-۲-روش تعلیم

تعلیم در اسلام از جایگاه ویژه ای برخوردار است و اسلام بر ضرورت آن تاکید میکند، تعلیم عامل رشد همه انسان هاست.

در قرآن کریم خداوند خود را به عنوان معلم و تعلیم دهنده انسان معرفی میکند، «اقرأ و ربك الاکرام الذی علم بالقلم» «بخوان و پروردگار تو بس گرامی است همان کسی که با قلم انسان را آموزش داد» (علق/سوره ۹۶، آیه ۳-۴).

۲-۲-۱-مزایای تعلیم:

۱. غزالی می گوید: «اگر تعلیم نبود، مردم همچون چهار پایانی می زیستند، یعنی مردم در سایه تعلیم از مرحله حیوانی به مقام انسانی ارتقا می یابند»

۲. تعلیم، هر گونه میراث فرهنگی، علمی و معارف را بدون بررسی، ارزیابی و گزینش به نسل های بعدی انتقال نمی دهد. در واقع آنچه را که برای مصالح جامعه بشری مناسب است به نسل های بعد منتقل می سازد.

۳. روش تعلیم می تواند قالب های مختلفی به خود بگیرد؛ والدین و مربیان می توانند این روش را در قالب داستان پردازی، گردش علمی، سخنرانی، بازی و ... به کار گیرند.

۴. کاربرد این روش نیازمند امکانات و مقدمه چینی زیادی نیست و با کمترین امکانات و به آسانی قابلیت کاربرد دارد. [۱۷]

نتیجه گیری

در فرایند آموزش و پرورش (تعلیم و تربیت) معلم چهره شاخصی است که می کوشد مهارت ها و دانش خود را به صورتی هدفمند به فراگیران برساند و در آنها تغییر رفتاری ایجاد کند. مهم ترین وسیله رسیدن جامعه به هدف های آموزش و پرورش ، معلم دانا و تواناست. معلم با روح و جان دانش آموز سروکار دارد پس معلم باید خود نیز متعهد و پایبند به ارزش های انسانی و اسلامی باشد تا بتواند معلمی باشد که نقش الگویی در زمینه فرهنگی و اجتماعی باشد معلم از همه زمینه ها بیشتر در زمینه اجتماعی کردن دانش آموزان در زندگی نقش دارد. نقش فرهنگی معلمان در دانش آموزان، تأکید به رعایت ارزش ها ، عقاید، آداب و رسوم و هنجارهاست. وظیفه هر معلمی انتقال بخشی از ویژگی های فرهنگ ملت خود، به نسل جوان جامعه است که مورد تایید اکثر مردم قرار گرفته است. و از نظر اجتماعی تربیت دانش آموزانی که بتوانند قانون را رعایت کنند، مسئولیت پذیر باشند بتوانند تصمیم های اجتماعی بگیرند و از ارزش های اجتماعی جامعه با جان و دل محافظت کنند و همچنین مشارکت اجتماعی برای ساختن آینده ای روشن و تأثیر گذار بر آینده خود و جامعه در سطح ملی و جهانی. معلمی کاری شگفت انگیزی هست و معلم دارای قدرتی شگرف است زیرا معلم می تواند زندگی آدمی را تیره و تار یا شاد و پر نشاط نماید و همچنین آینده هر کشوری به دستان دانش آموزان امروز هست پس برای آینده ای پیشرفته باید دانش آموزان بهتری تربیت شود .

منابع

- [۱] آرؤوف، علی (۱۳۷۹). جنبش جهانی برای بهسازی تربیت معلم، تهران ، پژوهشکده تعلیم و تربیت واحد انتشارات
- [۲] جعفری، علیرضا (۱۳۹۳) تأثیر بازی های آموزشی بر رشد اجتماعی کودکان پیش دبستانی، فصلنامه روانشناسی تربیتی، ۱۳۹۰ ، شماره ۳۳
- [۳] روح الامینی ، محمود (۱۳۸۴). زمینه فرهنگ شناسی ، تهران . انتشارات عطار
- [۴] اسدی گرمارودی، اسدالله ؛ شریف زاده، علی، زیر نظر حمید رضا حاجی بابایی (۱۳۹۳). دانشگاه فرهنگیان قله ی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (واقع نگاری تأسیس)، چاپ اول ، تهران ، مؤسسه فرهنگی برهان (انتشارات مدرسه)
- [۵] صافی، احمد، (۱۳۸۹). سیمای معلم: انجمن اولیاء و مربیان، ص ۲۱.
- [۶] ماهنامه پاسدار اسلام، شماره ۱۸۵، اردیبهشت ۷۶، ص ۱۲
- [۷] شریعتمداری، علی (۱۳۹۲). جامعه و تعلیم و تربیت، چاپ بیست و چهارم، مؤسسه انتشارات امیرکبیر
- [۸] صحیفه نور، جلد اول، ص ۳۹۰
- [۹] مرتضوی، مهدی ؛ قلی پور، آرین؛ پور عزت ، علی اصغر؛ اشرفی، وحید (۱۳۸۸). مدیریت تغییر و تحول فرهنگ سازمانی از نظر تا عمل ، همایش ملی فرهنگ و مدیریت جهادی

- [۱۰] مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران آذرماه (۱۳۹۰).
- [۱۱] سایت دانشنامه اسلامی
- [۱۲] مطهری، مرتضی، (۱۳۸۲). تعلیم و تربیت در اسلام، چاپ چهل و یکم، تهران، صدرا
- [۱۳] ایمانور، (۱۳۹۹)
- [۱۴] ارشدیپور، مجید (۱۳۷۰). تربیت کودک از دیدگاه اسلام، تهران، نشر کعبه، چاپ سوم
- [۱۵] سلجوقی، محمد (۱۳۹۲). فعالیت های تربیتی-اجتماعی و فوق برنامه، کرمان، نشر خدمات فرهنگی کرمان، چاپ اول
- [۱۶] محبی، عظیم (۱۳۹۳). تبیین یادگیری و آموزش، چاپ دوم، تهران، انتشارات آوای نور
- [۱۷] رضائی، فاطمه، حیدری، مسعود، (۱۳۹۱). روشهای تربیت اجتماعی کودک بر اساس قرآن و نهج البلاغه، پژوهش در برنامه ریزی درسی، دوره دوم، شماره شش
- [۱۸] ملکوتی فر، ولی الله (۱۳۸۸). تربیت در نهج البلاغه، سبزواری: امید مهر
- [۱۹] دلشاد تهرانی، مصطفی (۱۳۷۹). ماه مهر پرور، تهران: انتشارات اندیشه خانه جوان
- [۲۰] مفیدی، فرخنده، (۱۳۷۲). آموزش و پرورش پیش دبستانی و دبستانی، تهران: دانشگاه پیام نور.
- [۲۱] قائمی مقدم، محمدرضا (۱۳۸۰). عبرت و تربیت در قرآن و نهج البلاغه، مجله حوزه و دانشگاه، ش ۲۷، صفحات ۲۲_۲۵.
- [۲۲] محدثی، مجله معرف اسلامی، ۱۳۸۸، شماره ۷۶
- [۲۳] عمید، حسن (۱۳۵۹). فرهنگ لغت فارسی، تهران: چاپخانه سپهر
- [۲۴] مجله پیام زن مهر ۱۳۷۱، شماره ۷، نقش تشویق و تنبیه در تربیت کودک، مهری زینهاری
- [۲۵] شمشیری، بابک (۱۳۹۶). نقش و جایگاه تربیت فرهنگی در نظام تربیت معلم، فصلنامه پژوهش در تربیت معلم سال اول، شماره دو
- [۲۶] بازدار، مرتضی؛ شیخی، کیوان؛ رضائی ارده جانی، مصطفی؛ سامه آیلار، صیاد (۱۳۹۴). نقش معلمان در تربیت فرهنگی و اجتماعی دانش آموزان